

*Галина Іванівна Чанишева,
декан соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

*Рашид Ібрагімович Чанишев,
доцент соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ І УКЛАДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ, УГОД

Право на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод належить до основних трудових прав, передбачених міжнародними актами і законами України. Це передбачає наявність ефективного галузевого механізму забезпечення зазначеного права, належним чином закріпленого в актах національного трудового законодавства відповідно до міжнародних трудових стандартів.

Проблемам реалізації права на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод присвячено праці Н. Болотіної, І. Кисельова, А. Лушнікова, М. Лушнікової, А. Нуртдінової, С. Прилипка, Д. Приміча, В. Ротаня, О. Ярошенка та ін.

Метою статті є визначення суб'єктного складу права на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод і внесення пропозицій щодо удосконалення його законодавчого закріплення.

На міжнародному рівні суб'єкти права на ведення переговорів передбачені ст. 2 Конвенції Міжнародної організації праці № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 р. (далі — Конвенція МОП № 154) [1], якою визначено термін «колективні переговори»: «Відповідно до мети цієї Конвенції термін “колективні переговори” означає всі переговори, що проводяться між роботодавцем, групою роботодавців або однією чи кількома організаціями роботодавців, з одного боку, та однією чи кількома організаціями працівників, з другого, з метою:

- а) визначення умов праці й зайнятості; та/або
- б) регулювання відносин між роботодавцями й працівниками; та/або
- с) регулювання відносин між роботодавцями чи їхніми організаціями та організацією чи організаціями працівників».

Крім сторін, закріплених у ст. 2 Конвенції МОП № 154, у ст. 3 стороною колективних переговорів передбачені представники працівників, якщо національне законодавство або практика визнає існування представників працівників, як це визначено § b) ст. 3 Конвенції МОП № 135 про представників працівників 1971 р. [2]. Згідно зі ст. 3 зазначеної Конвенції відповідно до її мети термін «представники працівників» означає осіб, яких визнано такими відповідно до національних законодавств чи практики, будь то:

- а) представники професійних спілок, а саме представники, призначені чи обрані професійними спілками або членами таких профспілок, або
- б) виборні представники, а саме представники, вільно обрані працівниками підприємства відповідно до положень національного законодавства чи правил або колективних угод, і функції яких не охоплюють діяльності, котру визнано як виключну прерогативу професійних спілок у відповідній країні.

У Рекомендації МОП № 163 щодо сприяння колективним переговорам 1981 р. [3] окремо згадуються сторони та учасники колективних переговорів. Так, відповідно до п. 5 зазначеної Рекомендації сторони, які ведуть колективні переговори, повинні вживати заходів, щоб їх учасники на всіх рівнях мали змогу діставати відповідну підготовку. Пунктом 6 передбачено, що сторони, які ведуть колективні переговори, повинні наділяти своїх відповідних учасників переговорів повноваженнями, потрібними для ведення й завершення переговорів, з урахуванням будь-яких положень про консультації у межах їхніх відповідних організацій.

Сторони зобов'язуються відповідно до п. 2 ст. 6 «Право на укладення колективних договорів» Європейської соціальної хартії (переглянутої) [4] сприяти, коли це необхідно і доцільно, створенню механізму переговорів на добровільній основі між роботодавцями або організаціями роботодавців та організаціями працівників з метою регулювання умов праці за допомогою колективних договорів. Отже, суб'єктами права на колективні переговори визнаються роботодавці або організації роботодавців та організації працівників.

У чинному трудовому законодавстві право на ведення переговорів та укладення колективних договорів, угод передбачено ст. 4 Закону України «Про колективні договори і угоди», у ч. 1 статті якої йдеться: право на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод надається сторонам соціального діалогу, склад яких визначається відповідно до законодавства про соціальний діалог.

Сторони соціального діалогу на національному, галузевому, територіальному і локальному рівнях визначені у ст. 4 Законі України від 23 грудня 2010 р. «Про соціальний діалог в Україні». Передбачається, що сторонами соціального діалогу на національному, галузевому і територіальному рівнях є профспілкова сторона, сторона роботодавців та сторона органів виконавчої влади; на локальному рівні — сторона працівників і сторона роботодавця.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» кожен із зазначених сторін представляють відповідні суб'єкти. Суб'єктами профспілкової сторони на національному рівні є об'єднання професійних спілок, які мають статус всеукраїнських; на галузевому — всеукраїнські профспілки та їх об'єднання, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; на територіальному — профспілки відповідного рівня та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Суб'єктами сторони роботодавців на національному рівні є об'єднання організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських; на галузевому — всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; на територіальному — організації роботодавців та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Сторона органів виконавчої влади у соціальному діалозі представлена такими суб'єктами: на національному рівні — Кабінет Міністрів України; на галузевому — відповідні центральні органи виконавчої влади; на територіальному — місцеві органи виконавчої влади, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. На території відповідної адміністративно-територіальної одиниці стороною соціального діалогу можуть бути органи місцевого самоврядування у межах повноважень, визначених законодавством. На локальному рівні суб'єктами сторони працівників є первинні профспілкові організації, а у разі їх відсутності — вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників; суб'єктами сторони роботодавця є роботодавець та/або уповноважені представників роботодавця.

Для участі у колективних переговорах з укладення колективних договорів і угод склад суб'єктів профспілкової сторони і сторони роботодавців визначається за критеріями репрезентативності. Оцінка відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторони профспілок і сторони роботодавців здійснюється: Національною службою посередництва і примирення (далі — НСПП) на національному і галузевому рівнях; відділеннями НСПП в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві

та Севастополі на територіальному рівні відповідно до Порядку оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторін профспілок та організацій роботодавців, затвердженого наказом НСПП від 21 липня 2011 р. № 73.

У передбачених ст. 4 Закону України «Про колективні договори і угоди» випадках для ведення колективних переговорів і укладення колективного договору, угод створюється спільний представницький орган. Згідно з ч. 2 ст. 4 Закону за наявності на підприємстві кількох профспілок чи їх об'єднань або інших уповноважених трудовими колективами на представництво органів вони повинні сформувати спільний представницький орган для ведення переговорів і укладення колективного договору. Відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону за наявності на національному, галузевому, територіальному рівнях кількох репрезентативних відповідно до законодавства України про соціальний діалог суб'єктів профспілкової сторони та сторони роботодавців для ведення переговорів і укладення угоди відповідного рівня вони повинні сформувати спільний представницький орган. Ініціювати укладення угоди про утворення спільного представницького органу суб'єктів профспілкової сторони та сторони роботодавців відповідного рівня може будь-який репрезентативний відповідно до законодавства України про соціальний діалог суб'єкт профспілкової сторони та сторони роботодавців. Слід погодитися з пропозицією Д. Приміча про утворення спільного представницького органу і підписання відповідної угоди у 7-денний строк, адже після закінчення саме цього строку вважається, що сторона ухиляється від участі у колективних переговорах з укладення колективного договору, угоди [5, с. 12].

Видається доцільним уточнення назви ст. 4 Закону України «Про колективні договори і угоди». У ній йдеться про право на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод. Втім, укладення колективного договору, угоди не є самостійним правом — це один із етапів ведення колективних переговорів. Враховуючи міжнародні трудові стандарти, слід було б закріпити у ст. 4 зазначеного Закону право на ведення колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод. Це дозволило б усунути розбіжності між ст. 4 Закону України «Про колективні договори і угоди» і ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», якою однією із форм соціального діалогу визнано колективні переговори з укладення колективних договорів і угод.

Право профспілок, їх об'єднань на ведення колективних переговорів та укладання колективних договорів і угод закріплено у ст. 20 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Згідно з ч. 1 зазначеної статті профспілки, їх організації та об'єднання ведуть колективні переговори, укладають колективні договори, генеральну, галузеві (міжгалузеві), територіальні угоди від імені працівників у порядку, встановленому законом.

Водночас слід звернути увагу на наявність певних неузгодженостей у чинному законодавстві щодо визначення суб'єктів права на ведення переговорів і укладення колективних договорів. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про колективні договори і угоди» колективний договір укладається між роботодавцем, з однієї сторони, і одним або кількома профспілковими органами, а у разі відсутності таких органів — представниками працівників, обраними й уповноваженими трудовим колективом, з другої сторони.

На нашу думку, зміст ч. 1 ст. 3 Закону України «Про колективні договори і угоди» не узгоджується зі змістом ч. 1 ст. 4 зазначеного Закону, в якій йдеться про сторони соціального діалогу як суб'єктів права на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод. Як вже зазначалося, відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» на локальному рівні суб'єктами сторони працівників є первинні профспілкові організації, а у разі їх відсутності — вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників; суб'єктами сторони роботодавця є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця.

У зв'язку з цим необхідним є внесення змін до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про колективні договори і угоди», і викладення її у такій редакції: «Колективний договір укладається між роботодавцем, з однієї сторони, та первинною профспілковою організацією, а у разі її відсутності — вільно обраними на загальних зборах представниками (представником) працівників, з другої сторони».

У чинному законодавстві не усунено неузгодженості у визначенні сторін колективного договору. У статті 12 Кодексу законів про працю (далі — КЗпП) сторонами колективного договору визнано власника або уповноважений ним орган (особу), з однієї сторони, і первинну профспілкову організацію, які діють відповідно до своїх статутів, а у разі їх відсутності — представників, вільно обраних на загальних зборах найманих працівників або уповноважених ними органів, з другої сторони. У пункті 9 ст. 247 КЗпП йдеться про виборний орган первинної профспілкової організації, що «підписав» колективний договір, а у п. 1 ч. 1 ст. 247 КЗпП і п. 1 ст. 38 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» говориться про те, що виборний орган первинної профспілкової організації на підприємстві, в установі, організації укладає та контролює виконання колективного договору. У частині 2 ст. 19 «Контроль за виконанням колективного договору» КЗпП зазначаються «профспілки, що його уклали».

Як зазначають В. Ротань, І. Зуб і О. Сонін, систематичне тлумачення ст. 20 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», порівняння її зі ст. 12 КЗпП та іншими статтями цього Закону дає підстави для висновку про те, що під профспілками тут розуміються не тільки професійні спілки, як вони визначаються в Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», а й первинні профспілкові організації на підприємствах, в установах, організаціях (на це прямо зазначається у ч. 1 ст. 12 КЗпП). З таким висновком, на нашу думку, не можна погодитися. У статті 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» окремо визначаються поняття «професійна спілка (профспілка)», «первинна профспілкова організація», «організації профспілки», «профспілковий орган».

Хоча далі вчені слушно зауважують, що переважно саме первинна профспілкова організація виступає як сторона колективного договору. Разом з тим варто враховувати, що на підприємстві може бути створена професійна спілка (а не тільки первинна профспілкова організація, що входить до складу профспілки). У цьому випадку стороною колективного договору буде саме профспілка, якщо вона брала участь у колективних переговорах та уклала колективний договір [6, с. 60].

Згідно з ч. 1 ст. 19 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» організації роботодавців, їх об'єднання відповідно до законодавства беруть участь у веденні переговорів з укладення колективних договорів і угод та у межах своїх повноважень укладають колективні договори і угоди, здійснюють контроль та забезпечують їх виконання.

У статті 19 зазначеного Закону відсутня норма про обов'язкове створення спільного представницького органу у разі, якщо на одному рівні діють декілька репрезентативних організацій роботодавців, їх об'єднань. Така норма містилася у ч. 5 ст. 16 Закону України «Про організації роботодавців», який втратив чинність. У цей час норми про створення спільного представницького органу суб'єктами профспілкової сторони та сторони роботодавців містяться, як вже зазначалося, у ст. 4 Закону України «Про колективні договори і угоди».

Слід також звернути увагу на те, що у ст. 16 Закону України «Про організації роботодавців» закріплювалося не право, а обов'язок організацій роботодавців та їх об'єднань брати участь у веденні колективних переговорів із розроблення та укладення угод на відповідному рівні. Це не узгоджувалося зі ст. 20 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», якою закріплюється не обов'язок, а право профспілок, їх об'єднань на ведення колективних переговорів та укладання колективних договорів і угод.

У статті 19 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» йдеться про участь організацій роботодавців, їх об'єднань у веденні переговорів з укладення колективних договорів і угод. Як видається, у зазначеній статті також слід чітко передбачити саме право організацій роботодавців, їх об'єднань на ведення переговорів з укладення колективних договорів і угод, відповідно змінивши її назву.

Водночас доцільно було б виключити зі ст. 20 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» ч. 4, відповідно до якої роботодавці, їх об'єднання, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування зобов'язані брати участь у колективних переговорах щодо укладення колективних договорів і угод.

Відповідно до абзацу 3 п. 2 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Кабінет Міністрів України виступає стороною соціального діалогу на національному рівні, сприяє його розвитку, відповідно до закону проводить консультації з іншими сторонами соціального діалогу щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань формування і реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Згідно з ч. 3 ст. 37 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» місцеві державні адміністрації є стороною соціального діалогу на територіальному рівні, сприяють розвитку соціального діалогу, відповідно до закону проводять консультації з іншими сторонами соціального діалогу.

Підпунктом 9 п. «б» ч. 1 ст. 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачається участь органів місцевого самоврядування у соціальному діалозі, веденні колективних переговорів, укладенні територіальних угод, здійсненні контролю за їх виконанням, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) щодо підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території; реєстрація колективних договорів і угод.

Потрібно звернути увагу на те, що закріплюючи у зазначених вище законах повноваження органів виконавчої влади як сторін соціального діалогу на відповідних рівнях, законодавець згадує лише одну з форм здійснення соціального діалогу — проведення консультацій з іншими сторонами соціального діалогу. На нашу думку, ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», ст. 37 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» необхідно доповнити положеннями про участь зазначених органів в інших формах соціального діалогу, передбачених ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», у тому числі й колективних переговорах з укладення колективних договорів і угод.

Таким чином, суб'єктами права на ведення переговорів з укладення колективних угод законодавцем визнаються сторони соціального діалогу, як вони закріплені у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні»: профспілкова сторона, сторона роботодавців, сторона органів виконавчої влади. Саме сторони соціального діалогу є сторонами колективних переговорів, які мають своїх представників: профспілки, їх об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання, а у передбачених ст. 4 Закону України «Про колективні договори і угоди» випадках — спільний представницький орган; Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади. Участь у колективних переговорах з укладення угод на національному, галузевому, територіальному рівні беруть репрезентативні на відповідному рівні профспілки, їх організації та об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання.

Суб'єктами права на ведення переговорів і укладення колективного договору є сторона працівників і сторона роботодавця, яких представляють, відповідно, первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності — вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників, і роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця.

Конкретних осіб, які представляють сторін соціального діалогу на відповідному рівні, слід вважати учасниками колективних переговорів. Це члени робочої комісії, яка відповідно до

ч. 5 ст. 10 Закону України «Про колективні договори і угоди» утворюється з представників сторін для ведення переговорів і підготовки проекту колективного договору, угоди. Крім осіб, які беруть участь у переговорах як представники сторін, учасниками переговорів є спеціалісти, запрошені для участі в роботі комісій; експерти, у разі призначення експертиз.

Список використаних джерел

1. Конвенція МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. — Т. II. — Ст. 1180–1183.
2. Конвенція МОП № 135 про захист прав представників працівників на підприємстві і можливості, які їм надаються 1971 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. — Т. II. — Ст. 963.
3. Рекомендація МОП № 163 щодо сприяння колективним переговорам 1981 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. — Т. II. — Ст. 1184–1185.
4. Європейська соціальна хартія: прийнята 18 жовтня 1961 р. і переглянута 3 травня 1996 р. (ратифікована Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137-V) // Офіційний вісник України. — 2006. — № 40. — Ст. 2660.
5. Приміч Д. В. Право на колективні переговори і укладення колективних договорів: міжнародні стандарти та законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Д. В. Приміч. — О., 2013. — 20 с.
6. Ротань В. Г. Науково-практичний коментар законодавства України про працю / В. Г. Ротань, І. В. Зуб, О. Є. Сонін. — 15-те вид., допов. та переробл. — К. : Алерта, 2013. — 686 с.

Чанишева Г. І., Чанишев Р. І. Суб'єкти права на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод

У статті аналізується коло суб'єктів права на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод. Виділяються сторони та учасники колективних переговорів. Вносяться пропозиції щодо удосконалення їх законодавчого закріплення.

Ключові слова: колективні переговори, право на ведення переговорів, сторони соціального діалогу.

Чанышева Г. И., Чанышев Р. И. Субъекты права на ведение переговоров и заключение коллективных договоров, соглашений

В статье анализируется круг субъектов права на ведение переговоров и заключение коллективных договоров, соглашений. Выделяются стороны и участники коллективных переговоров. Вносятся предложения по совершенствованию их законодательного закрепления.

Ключевые слова: коллективные переговоры, право на ведение переговоров, стороны социального диалога.

Chanysheva G., Chanyshev R. Subjects of the right of collective bargaining and collective agreements' (contracts) conclusion

The circle of subjects of collective bargaining and collective agreements', (contracts') conclusion is analyzed in the article. The parties and participants of collective bargaining are defined in the article. Propositions on improvement of their legislative fixation are introduced.

Key words: collective bargaining, right for collective bargaining, parties of the social bargaining.